

С. В. Мирославський

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та публічного управління
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

О. В. Касяненко

аспірант кафедри бізнес-економіки та адміністрування
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ОЦІНКА ЮРИДИЧНИХ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ НЕЗАЛЕЖНОГО АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті досліджуються теоретико-правові та нормативно-методологічні засади оцінки юридичних ризиків у процесі незалежного аудиту фінансової звітності з урахуванням потреб публічного управління та адміністрування. Акцентовано увагу на ролі аудитора як суб'єкта професійної діяльності, який, в процесі виконання завдань з обов'язкового аудиту фінансової звітності, зобов'язаний здійснювати процедури по ідентифікації, оцінюванню та документуванню юридичних ризиків, які можуть вплинути на його професійну думку щодо достовірності фінансової звітності.

Розкрито напрямки досліджень щодо оцінки юридичних ризиків в наукових джерелах та визначено, що дане питання не достатньо розкрито з позиції державного управління та незалежного аудиту фінансової звітності. В той час, як держава делегує до незалежного аудитора, через законодавчі та нормативні акти, функції оцінки ризиків та інформування щодо результатів такої оцінки та впливу на достовірність показників фінансової звітності, вона забезпечує йому можливість провадити господарську діяльність з обов'язкового аудиту.

Розглянуто сучасні підходи до оцінювання ризиків на основі міжнародних стандартів аудиту, таких як МСА 240, 250, 315 та 210, а також законодавчих актів, які є спеціальними та регулюють сферу бухгалтерського обліку та обов'язкового аудиту. Визначено, що юридичні ризики є складовою загального ризик-менеджменту, що охоплює правові, фінансові та етичні аспекти діяльності як суб'єктів господарювання, так і органів публічної влади. Розкрито формування зацікавленості держави в отриманні інформації щодо значущих ризиків суб'єкта господарювання та оцінки їх впливу на достовірність відображених показників фінансової звітності в процесі обов'язкового незалежного аудиту.

Своєчасна та належна оцінка таких ризиків сприяє запобіганню правовим порушенням, недопущенню викривлень у звітності, зниженню ймовірності застосування фінансових санкцій, а також забезпечує транспарентність процесу прийняття управлінським та найвищим управлінським персоналом рішень. Ефект від оцінки ризиків знаходить своє відображення у фінансовій звітності господарюючого суб'єкта та розкриттях (примітках) до неї.

Визначено роль звіту аудитора у формуванні довіри до інформації про фінансовий стан підприємства, що є особливо актуальним для суб'єктів, які мають суспільний інтерес та держави в цілому.

Ключові слова: юридичні ризики, оцінка ризиків, держава, аудиторські послуги, публічне управління, аудит.

Постановка проблеми. Юридичні ризики, як і інші види ризиків, які супроводжують процес господарської діяльності господарюючого суб'єкта, підлягають оцінці. Мета такої оцінки полягає у визначенні ймовірності настання ризикової події та визначення суми

потенційного відтоку фінансових ресурсів у разі реалізації ймовірного сценарію, пов'язаного з юридичними наслідками (наприклад, припинення дії ліцензій та дозволів, судових процесів, штрафів та інших фінансово-господарських санкцій).

З позиції державного управління та адміністрування значущими є юридичні ризики з позиції регуляторного впливу, правової безпеки та забезпечення стабільності господарської діяльності. Їх системний характер зумовлює можливий вплив не лише на окремого суб'єкта господарювання, а і на функціонування окремих галузей економіки або правовідносин у цілому. Особливістю юридичних ризиків є складність їх вартісної оцінки через ймовірнісну природу, що потребує застосування сценарного аналізу, ідентифікації можливих подій та обґрунтування альтернативних варіантів їх розвитку.

З позиції незалежного аудиту фінансової звітності вартісна оцінка юридичних ризиків є важливим фактором, що впливає на достовірність та повноту розкриття інформації. Зокрема, вона стосується створення забезпечень, визнання зобов'язань, а також розкриття подій після дати балансу. У разі наявності суттєвих юридичних ризиків, що не враховані або недостатньо розкриті, аудитор може прийняти рішення про модифікацію аудиторської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В науковій літературі оцінка ризиків в основному направлена на розробку стратегії управління ними. В цьому напрямку досить ґрунтовними є дослідження науковця М. М. Веліканової, яка висловила думку, що найефективнішим методом оцінки ризику є юридичне прогнозування та проектування. Безпосередньо на етапі оцінки ризиків суб'єктом господарювання та незалежним аудитором формується стратегія управління ними та приймається рішення щодо розміру його прийнятності [1, с. 7].

В. В. Волошина-Сідей, досліджуючи питання оцінки ризиків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю запропонувала використовувати певну процедуру оцінки ризику, яка розпочинається з етапу оцінки кожного з ідентифікованих ризиків та закінчується розробкою управлінських рішень із протидії ризикам [2, с. 75].

Науковець С. В. Селіщев, досліджував вплив ризиків на безперервність діяльності підприємства та запропонував механізм оцінки таких ризиків на основі групування їх на категорії з визначенням відсотку ризику. При цьому в окрему групу автором було винесено юридичні ризики, пов'язані з незавершеними судовими, або регуляторними провадженнями, змінами у законодавчих чи нормативних актах, урядовій політиці [3, с. 124]. Ми погоджуємось із запропонованим автором підходом до

виділення юридичних ризиків в окрему категорію, адже підходи до їх оцінки відрізняються від інших ризиків.

Автори Л. Ліврентієва та О. Анасімова запропонували модель комплексної оцінки ризику, що складається з дев'яти етапів. Зазначена модель є універсальною і може бути застосована для оцінки будь-якого виду ризику [4, с. 135].

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених управлінню юридичними ризиками, у науковій літературі переважає акцент на розробці механізмів запобігання наслідкам таких ризиків та побудові загальної стратегії їхнього управління. Водночас, недостатньо уваги приділено безпосередньо методології оцінки юридичних ризиків як обов'язкового етапу у процесі незалежного аудиту фінансової звітності. Також майже не досліджено роль оцінки юридичних ризиків у сфері публічного управління та адміністрування, зокрема у контексті забезпечення прозорості, законності та підзвітності діяльності суб'єктів господарювання, що є суспільно значимими для держави.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування концептуальних та прикладних підходів до оцінки юридичних ризиків у межах незалежного аудиту фінансової звітності з урахуванням завдань і викликів публічного управління та адміністрування. Особливий акцент зроблено на визначенні аудиту як механізму забезпечення належного контролю за дотриманням законодавчих та нормативних вимог як аудитором, так і суб'єктами господарювання, що сприяє підвищенню транспарентності, підзвітності та правової визначеності в процесі фінансового звітування.

Виклад основного матеріалу. Ризики, як категорія, супроводжують будь-яку діяльність. Як слушно зазначають науковці Л. В. Марценюк та Д. С. Корольов, всі ризики так чи інакше, прямо чи опосередковано, слабо чи сильно, але все ж таки впливають на економічну складову діяльності підприємства, тобто мають економічно виражені наслідки [5]. Тобто, саме вираження наслідків ризиків в певній кількості грошових коштів, і є оцінкою юридичних ризиків. Проте в наукових дослідженнях і на практиці оцінка, як стадія управління ризиком, не дістала однозначного визначення [1, с. 4].

З позиції державного управління та адміністрування, держава запроваджує певні механізми та критерії, які застосовуються до різних видів ризиків. В свою чергу, такі

вимоги стосуються також і юридичних ризиків, які пов'язані з виконанням незалежним аудитором завдання з обов'язкового аудиту фінансової звітності. Так, Законом про аудит законодавець встановив певні обов'язки для аудитора щодо оцінки ризиків та відображення їх впливу в аудиторському звіті, який надається незалежним аудитором за результатами обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємства, що становить суспільний інтерес. Інформація щодо ризиків повинна містити:

- опис та оцінку найбільш значущих ризиків, що призводять до суттєвого викривлення статей фінансової звітності (консолідованій фінансовій звітності), або розкриттів (приміток) до неї, у тому числі ризиків внаслідок шахрайства;
- суттєву невизначеність, яка, на думку незалежного аудитора, може ставити під сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати на безперервній у випадку, якщо така невизначеність була ідентифікована;
- чітке посилання аудитором на відповідну статтю фінансової звітності або інше розкриття інформації до фінансової звітності, щодо кожного описаного та оціненого з найбільш значущих ризиків у фінансовій звітності, що перевірена аудитором;
- короткий опис заходів, які було вжито незалежним аудитором для мінімізації впливу таких ризиків;
- основні пропозиції та застереження щодо значущих ризиків [6].

За допомогою законодавчого регулювання держава чітко окреслює свою зацікавленість у виявленні ризиків, що мають суттєвий вплив на достовірність фінансової звітності, а також у методах та процедурах, які застосовує аудитор для їх ідентифікації, оцінки та врегулювання. Це свідчить про те, що оцінка юридичних ризиків розглядається як системний процес, спрямований на виявлення ризиків, визначення їх правової природи, аналіз потенційного кількісного та вартісного впливу на фінансову звітність, а також розробку заходів з їх мінімізації або усунення.

Крім того, держава, з одного боку, стимулює до розкриття та оцінки ризиків також і суб'єкта господарювання, зокрема, через вимоги щодо змісту звіту про управління. Законом про бухгалтерський облік визначено, що звіт про управління це документ, що генерується суб'єктом господарювання та містить фінансову та нефінансову інформацію, яка описує поточний стан

і подальші перспективи розвитку підприємства, розкриває значущі ризики і невизначеності його господарської діяльності [7]. З іншого боку, встановлює обов'язок аудитора щодо оцінки таких ризиків, адже ст. 14 Закону про аудит містить вимоги розкривати в аудиторському звіті інформацію про узгодженість фінансової інформації у звіті про управління суб'єкта господарювання з його фінансовою звітністю за звітний період та іншою інформацією, яка була отримана аудитором в процесі незалежного аудиту фінансової звітності. За наявності суттєвих невідповідностей у звіті про управління, незалежним аудитором наводиться їх опис та їх характер [6].

Кожен учасник процесу оцінювання юридичних ризиків наділений державою відповідним інструментарієм, що визначає межі його відповідальності та повноважень. Зокрема, для суб'єктів господарювання у сфері управління ризиками передбачено застосування стандарту ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. Зазначений стандарт містить систематизований опис сучасних методів вибору та застосування процедур оцінювання ризиків і може використовуватися як практична настанова в різних галузях і для різних типів організаційних систем. Стандарт виділяє дві категорії – загальне оцінювання ризику і оцінювання ризику [1, с. 4]. До категорії загального оцінювання ризику відносяться стадії ідентифікування, аналізування та оцінювання ризику. Стадія оцінювання ризику вміщує в себе порівняння кількісно оціненої величини ризику з критеріями ризику, що були визначеними на етапі установлювання середовища, для визначення значення величини і типу ризику. Оцінювання ризику базується на розумінні ризику, отриманому під час аналізу ризику, і використовується для прийняття рішень щодо розробки плану подальших дій. Вихідними даними для прийняття рішень є правові, фінансові, етичні міркування щодо сприйняття ризику. Такі рішення можуть бути прийняті щодо:

- подальшої потреби в опрацюванні ризику;
- визначення пріоритетів в опрацюванні ризику;
- доцільності проведення наступних дій;
- вибору пріоритетних напрямків для впровадження [8].

Незалежний аудитор, при виконанні завдання з аудиту фінансової звітності, зобов'язаний використовувати міжнародні стандарти аудиту, які, відповідно до вимог ст. 13 Закону про аудит, регулюють аудиторську діяльність [6].

Ці стандарти вимагають оцінювати юридичні ризики на різних етапах виконання завдання. Так, наприклад, МСА 210 «Узгодження умов завдань з аудиту» вказує на необхідність аудитором визначити чи застосовні законодавчі або нормативні акти, які можуть висувати додаткові вимоги до стандартів фінансового звітування щодо складу фінансової звітності та розкриттів до неї [9]. Це досить важливий аспект на етапі прийняття завдання містить ризик, для незалежного аудитора, неправильно ідентифікувати концептуальну основу фінансової звітності, а від так і виконати завдання з порушенням вимог міжнародних стандартів аудиту.

Важливим етапом оцінювання юридичних ризиків є етап планування виконання аудиторського завдання щодо фінансової звітності, що регулюється МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвого викривлення». Вказаний стандарт вимагає від аудитора забезпечити проведення ідентифікації та оцінки ризиків, які можуть призвести до суттєвих викривлень в фінансовій звітності, та виникають внаслідок шахрайства чи помилки, як на рівні статей фінансової звітності так і на рівні тверджень та розробити аудиторські процедури, які будуть побудовані з урахуванням оцінки таких ризиків. При оцінці ризиків незалежний аудитор виконує наступні процедури:

- запити до управлінського персоналу та інших відповідних осіб суб'єкта господарювання, включаючи посадових осіб підрозділу внутрішнього аудиту;
- аналітичні та інші процедури;
- спостереження, перерахунок, співставлення та перевірка [9].

Слід зазначити, що для оцінки юридичних ризиків, які мають важливе значення у процесі проведення аудиту фінансової звітності, аудитор зобов'язаний застосувати окремі спеціальні аудиторські стандарти. Відповідно до МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності», аудитор повинен оцінити ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства на рівні фінансової звітності та на рівні тверджень для класів операцій, залишків рахунків і розкриттів інформації. Аудитор повинен розглядати оцінені ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства як значні ризики [9].

З позиції державного управління та адміністрування особливої ваги набуває обов'язок аудитора дотримуватись вимог Міжнародного

стандарту аудиту 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності». Стандарт визначає відповідальність аудитора за врахування чинного законодавства, виявлення можливих порушень та оцінку їх впливу на фінансову звітність. З позиції публічного адміністрування важливим є те, що ефектне застосування МСА 250 сприяє прозорості, підзвітності та дотриманню законності в діяльності суб'єктів господарювання, що перебувають у сфері державного регулювання. При виконанні аудиторських процедур аудитор зобов'язаний оцінити юридичні ризики, пов'язані з дотриманням законодавства про санкції, антикорупційного, екологічного, податкового та іншого законодавства, що має суттєвий вплив на діяльність господарюючого суб'єкта. Стандарт містить обов'язок аудитора повідомляти про виявлені факти недотримання законодавства управлінський персонал, а у разі виявлення фактів, що свідчать про навмисне та суттєве недотримання – тих, кого наділено повноваженнями контролю за управлінським персоналом [9].

Продовжуючи аналіз, слід підкреслити, що оцінка юридичних ризиків під час виконання завдання з аудиту фінансової звітності виходить за межі суто професійного судження аудитора та стає частиною системного підходу державного регулювання. Впровадження в українське законодавство вимог МСА формує нормативний фундамент, який об'єднує етичну, професійну та юридичну відповідальність усіх учасників фінансового процесу. У цьому контексті не лише аудитор, але й управлінський персонал суб'єкта господарювання, і регуляторні органи зобов'язані діяти скоординовано для виявлення, документування та реагування на юридичні ризики, що можуть мати значний вплив на фінансову звітність.

З позиції публічного адміністрування важливо, що оцінка юридичних ризиків сприяє не лише підвищенню якості аудиту, але й забезпечує стабільність економічної системи, мінімізуючи ймовірність прийняття управлінських рішень на основі недостовірної інформації. Такий підхід має стратегічне значення для держави, оскільки достовірна фінансова звітність підприємств, що становлять суспільний інтерес, є важливим джерелом аналітичної інформації для формування державної економічної політики.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що юридичні ризики виступають вагомою

складовою ризик-орієнтованого підходу як у незалежному аудиті, так і в системі публічного управління. Їх ідентифікація, оцінка та врахування в аудиторських процедурах прямо впливають на достовірність фінансової звітності та формують основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Особливо важливим є те, що юридичні ризики не мають виключно фінансового виміру, а охоплюють регуляторні, правові та етичні аспекти, що посилює їхню роль у забезпеченні належного функціонування господарської діяльності підприємств.

В процесі аудиту фінансової звітності категорія оцінки юридичних ризиків набуває ознак системного процесу, який інтегрує положення міжнародних стандартів аудиту, вимоги національного законодавства та кращі практики корпоративного управління. Аудитор, діючи в межах законодавчо закріплених обов'язків, повинен не лише виявляти потенційні джерела правових загроз, а й надавати відповідну професійну оцінку їхньому впливу на фінансову звітність. Врахування таких ризиків у звіті аудитора та у звіті про управління є елементом правової та фінансової прозорості, що вкрай важливо для підприємств, що становлять суспільний інтерес.

Наступні дослідження автори вбачають у розробці методичних рекомендацій що стосуються побудови державної системи збору та агрегування юридичних ризиків з метою забезпечення належного державного управління підприємствами, що становлять суспільний інтерес, та засадами державної політики в галузі незалежного аудиту.

Список використаної літератури:

1. Веліканова М. Оцінка ризику: формування правової стратегії управління ризиком. *Цивільне право і процес*. 2018. № 3. С. 4–8.
2. Волошина-Сідей В. В. Аналіз оцінки ризиків як інструмент сталого розвитку підприємництва в умовах глобальних викликів та коронакризи. *Класичний приватний університет*. 2021. Випуск 2 (25). С. 72–76. DOI: 10.32840/2522-4263/2021-2-13
3. Селіщев С. В. Оцінка ризиків безперервності діяльності, пов'язаних із бізнес-середовищем суб'єкта господарювання. *Науковий вісник національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 4. С. 122–128.
4. Lavrentieva L., Anisimova O. Strategic Approaches to the Risk Management and their Influence on Economic Security of the Enterprise. *Journal of Modern Science*. 2018. Т. 2/37. Р. 127–144. DOI: 10.13166/jms/92515
5. Марценюк Л. В., Корольов Д. С. Управління ризиками та можливостями у процесі організаційних змін на підприємствах. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2024. № 12. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/5327> (дата звернення: 07.05.2025).
6. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII станом на 20.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV станом на 03.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
8. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009, IDT). ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. К. : Мінекономрозвитку України, 2015. 73 с.
9. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років. Частина I. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2016-2017-IAASB-Handbook-Volume-1_укр.pdf (дата звернення: 07.05.2025).

Myroslavs'ky S. V., Kasianenko O. V. Assessment of legal risks in the context of an independent audit of financial statements

The article explores the theoretical, legal, and regulatory-methodological foundations for the assessment of legal risks in the process of independent audit of financial statements, taking into account the needs of public governance and administration. Emphasis is placed on the role of the auditor as a professional entity who, in the course of performing statutory audit tasks, is obliged to conduct procedures for the identification, evaluation, and documentation of legal risks that may affect their professional judgment regarding the reliability of financial statements.

The article outlines research directions related to the assessment of legal risks found in academic literature and highlights that this issue remains insufficiently addressed from the standpoint of public governance and independent audit of financial reporting. While the state, through legislative and regulatory acts, delegates to the independent auditor the functions of risk assessment and the communication of such risks and their impact on the reliability of financial statements, it simultaneously provides the auditor with the legal framework to conduct statutory audit activities.

The article reviews modern approaches to risk assessment based on International Standards on Auditing (ISAs), such as ISA 240, 250, 315, and 210, as well as relevant legislative acts governing accounting and statutory auditing. It is determined that legal risks form an integral part of overall risk management, encompassing legal, financial, and ethical aspects of both business entities and public authorities. The paper elaborates on the state's vested interest in obtaining information on material risks faced by entities and assessing their impact on the credibility of financial reporting during the statutory audit process. Timely and adequate risk assessment contributes to the prevention of legal violations, mitigation of misstatements in reporting, reduction in the likelihood of financial sanctions, and ensures transparency in decision-making processes by management and those charged with governance. The impact of legal risk assessment is reflected in the financial statements of the economic entity and its accompanying notes. The auditor's report plays a critical role in building trust in financial information, which is particularly relevant for entities of public interest and the state as a whole.

Key words: contractual risks, risks assessment, state, audit services, public administration, legal audit.